

Krzysztof Nowiński

Prof. Jerzy Remer (1888-1979)

Ochrona Zabytków 32/2 (125), 147-148

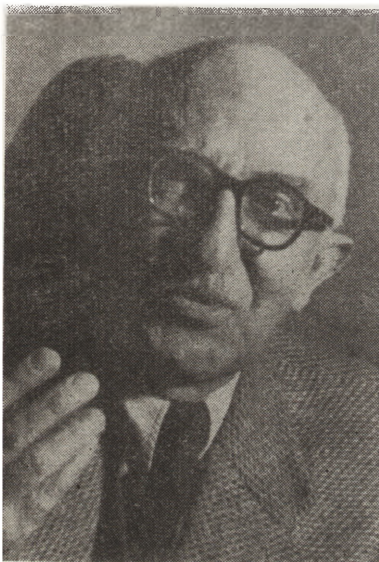
1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSPOMNIENIA POŚMIERTNE

PROF. JERZY REMER (1888—1979)

Jeszcze nie tak dawno, 15 kwietnia 1978 r., w czasie toruńskich uroczystości z okazji 90-lecia urodzin prof. Jerzego Remera, składano Jubilatowi życzenia długich lat życia¹. Nie doczekał ukończenia lat 91 i w dniu 16 lutego br. zmarł jeden z „wielkich” — twórca polskiego konserwatorstwa, znakomity znawca zagadnień muzealnych, organizator akcji inwentaryzowania zabytków na terenie kraju, wreszcie doskonały popularyzator wszystkich tych dziedzin, a także inicjator i redaktor wydawanego w latach 1930—1931 pierwszego polskiego czasopisma konserwatorskiego pt. „Ochrona Zabytków Sztuki”, którego kontynuacją jest od 1948 r. nasz kwartalnik.

Niezwykle barwny zyciorys prof. J. Remera był nierozzerwalnie związany z zabytkami już od chwili, kiedy jako uczeń gimnazjum po raz pierwszy uległ ich fascynacji w rodzinnym Zatorze koło Wadowic, gdzie pracował przy porządkowaniu zbiorów i biblioteki w pałacu Potockich. Studia z historii literatury i historii sztuki rozpoczął w 1907 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W tym mieście, nazywanym przez Profesora „księgą-historii”, zetknął się z ludźmi kładącymi podwaliny pod naszą naukę i kulturę: J. Pagaczewskim, J. Mycielskim, Z. Hendlem, St. Tomkowiczem, E. Zegadłowiczem i innymi, którzy wprowadzili J. Remera w krąg zainteresowań polską i światową kulturą. Natomiast dzięki ściślejszej współpracy z konserwatorami zabytków — J. Muczkowskim, F. Koperą, M. Sokołowskim i innymi — J. Remer zajął się konkretnymi zagadnieniami i działaniami konserwatorskimi. Już pod tym kątem — konserwacji zabytków — kontynuował studia we Francji, Niemczech i Włoszech.

Po powrocie do kraju i odbyciu służby wojskowej objął w 1916 r. stanowisko asystenta Cesarsko-Królewskiego Urzędu Konserwatorskiego w Krakowie, na którym przebywał do 1919 r. „*Ciężkie próby, jakie przechodziło nasze konserwatorstwo stały się niewątpliwie twardą szkołą, wielkim laboratorium różnych zagadnień...*” — pisał J. Remer, mając na uwadze nie tylko trudne organizacyjnie początki działalności służby konserwatorskiej, ale także okres pierwszej wojny światowej, która przyniosła zniszczenie wielu obiektów zabytkowych. Jego ówczesne hasło „*naufragio eripere*” — wyrwać ze zniszczenia, towarzyszyło Mu także w następnych okresach działalności. W 1919 r. J. Remer został konserwatorem zabytków okręgu częstochowskiego, a następnie województwa kieleckiego. W krótkim, trzyletnim czasie swojej pracy na tych terenach zabezpieczył prawie wszystkie obiekty zabytkowe, przeprowadzając nawet częściową rekonstrukcję obiektów zniszczonych w czasie wojny. Pisał później: „*Oblicze tej Polski, dziś tak jasno namalowane na wielu mapach i opisane w licznych publikacjach, musieliśmy podówczas odsłaniać, rany rejestrować i równocześnie opatrywać*”.

W tym czasie zrodziło się nowe spojrzenie na zabytki, nazwane przez Profesora „zabytkoznawstwem”: opierając się na wiedzy historycznej i na wiedzy z zakresu historii sztuki, należy patrzeć na zabytek głębiej niż dotychczas, biorąc pod uwagę jego życie materialne, strukturę, egzystencję fizyczną. Według Profesora zadaniem zabytkoznawstwa jest wypracowanie metody, polegającej na wszechstronnym rozeznaniu tworzywa dawnego dzieła sztuki i wszystkich procesów, jakie ono przechodziło i może przechodzić w określonych warunkach.

W latach 1922—1928 program konserwatorski J. Remera zdał egzamin na terenie Wilna, gdzie Profesor mógł połączyć praktykę z teorią, będąc konserwatorem wileńskich zabytków i jednocześnie zastępcą profesora i kierownika Katedry Historii Sztuki na Uniwersytecie im. Stefana Batorego. W roku 1928 J. Remer został powołany na nowo utworzone stanowisko generalnego konserwatora zabytków w ówczesnym Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; pełnił tę funkcję z krótką przerwą do 1939 r. Był więc pierwszym generalnym konserwatorem zabytków w Polsce i dzięki Jego decyzjom od podstaw została zreorganizowana nasza służba konserwatorska. W rok po tej nominacji prof. J. Remer utworzył, w ramach tego samego ministerstwa, Centralne Biuro Inwentaryzacji Zabytków Sztuki (w skrócie CBI) i opracował (wspólnie z dr J. Przeworską) program inwentaryzacji zabytków w Polsce, wydany w 1930 r. w formie instrukcji. Pod bezpośrednim kierownictwem dra J. Szablowskiego CBI wykonało ok. 26 000 zdjęć i rysunków pomiarowych ok. 3000 zabytków architektury, gromadząc także materiały opisowe oraz wydało drukiem inwentarze zabytków trzech powiatów: nowotarskiego (1938), rawsko-mazowieckiego (1939) i żywieckiego (1939). J. Remer wspominał już po wojnie, że „*realizacji dzieła inwentaryzatorskiego na większą skalę stały na przeszkodzie dwa zasadnicze czynniki: brak wyszkolonych kadr inwentaryzatorów i brak funduszy*”. CBI, którego 50-lecie utworzenia obchodzimy w bieżącym roku, znalazło po wojnie kontynuatorów swojej działalności w Instytucie Sztuki PAN i Ośrodku Dokumentacji Zabytków.

W 1930 r. ukazał się pierwszy zeszyt „*Ochrony Zabytków Sztuki*” — redagowanego przez J. Remera czasopisma „*poświęconego opiece nad zabytkami, inwentaryzacji i geografii zabytków*”. Ukazały się dwa tomy (1930 i 1931) tego periodyku konserwatorskiego, w którym zamieszczano materiały z zakresu konserwacji zabytków, tak teoretyczno-naukowe, jak i praktyczne.

W 1945 r. J. Remer został wojewódzkim konserwatorem zabytków i naczelnikiem wydziału kultury w Urzędzie Wojewódzkim Pomorskim w Toruniu oraz prowadził wykłady na Uniwersytecie im. M. Kopernika. Tutaj mogły zostać zrealizowane Jego zamiary zrodzone w poprzednich okresach działalności: w roku akademickim 1945—1946 utworzył Katedrę (od 1969 r. Instytut) Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa, kształcąca pod Jego kierownictwem nowe kadry konserwatorskie. Wprowadzenie zabytkoznawstwa, konserwatorstwa i muzeologii do programu uniwersyteckiego można uznać za powstanie nowej dziedziny nauki w grupie dyscyplin społeczno-humanistycznych.

¹ K. Nowiński, *Jubileusz prof. Jerzego Remera*, „Ochrona Zabytków”, nr 3, 1978, s. 196—197.

W 1947 r. J. Remer rozpoczął także organizację Muzeum Miejskiego (obecnie Okręgowego) w to-ruńskim ratuszu staromiejskim, który został odbudowany dzięki Jego inicjatywie. Otwarcie nastąpiło w 1964 r. po przywróceniu ratuszowi pełnych wartości artystyczno-architektonicznych. Zgodnie z zamierzeniami Profesora wnętrza muzealne zagospodarowano w myśl zasady: eksponaty jak najbliżej widza. W ten sposób powstało jedno z najpiękniejszych muzeów w Polsce, w którym ekspozycja została harmonijnie powiązana z zabytkowymi wnętrzami.

W wieku 83 lat przeszedł Profesor w 1971 r. na emeryturę, ale nadal związany był z uczelnią i muzeum. Nie przestawał także publikować, choć w ostatnich latach miał poważne kłopoty ze wzrokiem. Zresztą dorobek publicystyczny Profesora jest naprawdę imponujący — wybór rozpraw, artykułów, prelekcji i różnych wypowiedzi J. Remera z lat 1914—1975 opublikował Ośrodek Dokumentacji Zabytków w 1976 r.²

Prof. J. Remer był laureatem nagrody państwowej i odznaczony został Orderem Sztandaru Pracy II klasy, Krzyżem Komandorskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, wieloma złotymi odznakami, jak np. „Za opiekę nad zabytkami”, Uniwersytetu im. M. Kopernika, PTTK.

Redakcja „Ochrony Zabytków” z żalem żegna tak wszechstronnego i zasłużonego dla naszej dziedziny, a także dla rozwoju kultury polskiej człowieka, którego śmiało można określić mianem „budowniczego polskiego konserwatorstwa”.

Krzysztof Nowiński

² J. Remer, *Studia z muzealnictwa i konserwatorstwa*, t. I — *Studia z muzealnictwa*, t. II — *Studia z konserwatorstwa*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, seria B, Warszawa 1976; stąd zaczerpnięte zostały wszystkie cytaty.

Mgr MARIA PUCIATA (1924—1978)

W dniu 17 listopada 1978 r. zmarła w Warszawie mgr Maria Puciata, historyk sztuki, główny specjalista w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej Oddziału Warszawskiego PP Pracowni Konserwacji Zabytków.

Urodziła się 9 września 1924 r. w Biejkowskiej Woli i tam też zaczęła uczęszczać do szkoły powszechnej. W 1936 r. rozpoczęła naukę w gimnazjum w Mariówce Opoczyńskiej, a następnie w czasie okupacji uczęszczała na tajne komplety. Od 1942 r. działała w konspiracji, walczyła w Powstaniu Warszawskim jako łączniczka (pod pseudonimem „Kapralinka”) w Batalionie „Zośka”.

W 1948 r. rozpoczęła studia na Uniwersytecie Warszawskim; w latach 1948—1949 była słuchaczką filologii angielskiej, a od 1951 r. — historii sztuki. W 1953 r. uzyskała stopień magistra na podstawie pracy *Pontyfikal Erazma Ciolka jako dokument obyczajowości w Polsce w XVI w.*

Jeszcze w czasie studiów, w 1949 r., podjęła pracę w Technikum Telekomunikacyjnym w Warszawie jako nauczycielka języka angielskiego. Od 1951 r. związała się na stałe z Pracowniami Konserwacji Zabytków.

W latach 1952—1955 była członkiem zarządu Oddziału Warszawskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Od 1968 r. współpracowała z Urzędem Konserwatorskim w Warszawie jako konsultant i rzeczoznawca komisji wywozu dzieł sztuki za granicę.

Za swą pracę zawodową odznaczona została Złotym Krzyżem Zasługi, srebrną i złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami”, odznaką „Zasłużony Działacz Kultury”, odznaką X-lecia PKZ i medalem XX-lecia PKZ.

W 1976 i 1977 r. uzyskała wyróżnienia w dorocznych konkursach Generalnego Konserwatora Zabytków jako współautorka dokumentacji konserwatorskich obrazu z Regnowa i obrazu z Głuchowa. Maria Puciata specjalizowała się w polskim malarstwie sztalugowym i monumentalnym oraz rzeźbie polichromowanej XVI i XVII w. Jej zainteresowania daleko wykraczały jednak poza te zakreślone ramy. Przede wszystkim łączyła w umiętny sposób głęboką wiedzę historyczną i konserwatorską, dzięki czemu była wybitnym specjalistą w dziedzinie sztuki dawnej zarówno w jej warstwie artystycznej i ikonograficznej, jak i technologicznej. Przez wiele lat prowadziła własne badania naukowe oraz ściśle współpracowała ze specjalistycznymi pracownikami PKZ w zakresie konserwacji malarstwa, rzeźby i sztuki zdobniczej. Dzięki swej głębokiej wiedzy zawsze chętnie służyła konserwatorom radą, a także aktywnie uczestniczyła we wszystkich etapach prac konserwatorskich przy setkach obiektów, jakie przeszły przez pracownię PKZ od początku ich istnienia. W trakcie wieloletniej praktyki wypracowała godny kontynuacji model harmonijnej i efektywnej współpracy historyka sztuki z konserwatorami ruchomych dzieł sztuki.

Liczne publikacje naukowe Marii Puciaty obrazują Jej bogaty krąg zainteresowań zarówno badawczych, jak i konserwatorskich. Wspomnieć tu należy takie artykuły, jak: *Chorągiew nagrobna Jana Pawła Działyńskiego z kościoła parafialnego w Nowym Mieście nad Drwęcą* („Ochrona Zabytków”, nr 4, 1954), *Prace konserwatorskie w kościele parafialnym w Boguszycach koło Rawy Mazowieckiej* (wspólnie z Joanną Prosnakową, „Ochrona Zabytków”, nr 3—4, 1961 i nr 3, 1963), *Obraz Zaśnięcia Matki Boskiej w kościele parafialnym w Piotrkowie Trybunalskim* („Biuletyn Historii Sztuki”, nr 1, 1970), *Tryptyk z Witowa w świetle prac konserwatorskich* („Biuletyn Informacyjny PKZ”, nr 22, 1972), *Wystrój wnętrza kościoła parafialnego w Tucznie w powiecie waleckim* („Koszalińskie Zeszyty Muzealne”, t. 3, 1973), *Renesansowe malowidła ścienne w pultuskiej kaplicy biskupa Noskowskiego* („Zeszyty Muzeum w Płocku”, nr 2, 1974).

W ostatnich latach ukończyła monograficzne opracowania ołtarza i ambony w kościele parafialnym w Starych Juchach (1974), ołtarza w kościele parafialnym w Domanowie (1974) (obydwa tematy referowane były na Sesji SHS w Gdańsku w 1966 r. oraz publikowane w: *Sztuka pobraża Bałtyku*, PWN, 1978), malowideł ściennych w kościele parafialnym w Strzelnikach (1975) oraz malowideł ściennych w kościele parafialnym w Boguszycach (1978).

Należy żałować, że tylko fragmentaryczne efekty działalności zawodowej Marii Puciaty ujęte zostały w publikacjach. Stale aktywna, głęboko zaangażowana, niezwykle wrażliwa zarówno na piękno dzieła sztuki, jak i na jego prawdę historyczną — w ostatnich dwóch latach wniosła ogromny wkład w prowadzone przez Pracownię Malarstwa PKZ konserwacje malowideł ściennych w barokowym pałacu w Starym Otwocku oraz przy konserwacji i rekonstrukcji dekoracji malarskiej Zamku Królewskiego w Warszawie (m.in. malowideł ściennych Gabinetu Konferencyjnego).

Janusz Kubiak

